

Dobrobit učencev in učenk v Sloveniji – izsledki iz mednarodnih raziskav PIRLS, TIMSS in PISA

The Well-Being of Students in Slovenia – Findings from the PIRLS,
TIMSS and PISA International Surveys

**dr. Mojca Štraus
in Sebastijan Magdič,**
Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje

3

Izvleček

Dobrobit učencev in učenk je dejavnik vzgojno-izobraževalnega procesa in hkrati del njegovih rezultatov. Dosedanje objave rezultatov raziskav PIRLS, TIMSS in PISA se praviloma osredinjajo na posamezne vidike dobrobiti učencev in učenk, ki so podrejeni vprašanju mednarodnih primerjav predmetnospecifičnih znanj in spretnosti, preverjanih v posamezni raziskavi. To lahko zamegli pogled na »gozd« in namesto tega usmerja pogled v »posamezna drevesa«. V prispevku predstavljamo celostnejši pristop k analizi dobrobiti učencev in učenk skozi pregledni okvir kazalnikov dobrobiti ter enotni analizi podatkov več raziskav, kar omogoča hkratno predstavitev stanja po več kazalnikih in za več starostnih skupin. S tem smo želeli usmeriti pozornost na »gozd« in manj na »posamezna drevesa«.

Občutek pripadnosti šoli, zaznava zavzetosti in opore učitelja pri pouku, veselje do učenja matematike in naravnost k obvladanju učne snovi so »drevesa«, pri katerih slovenski učenci in učenke v primerjavi z vrstniki v evropskih državah izražajo še posebej negativna stališča. V tem smislu rezultati pričujoče analize potrjujejo nekatere že znane ugotovitve iz predhodnih objav rezultatov raziskav PIRLS, TIMSS in PISA. Pričujoča analiza »gozda« pa je pokazala, da slovenski učenci in učenke v primerjavi s svojimi vrstniki v relevantno primerljivih evropskih državah izkazujejo negativnejša stališča pri tistih dveh od treh preučevanih vidikov dobrobiti, ki sta neposredno povezana z izobraževalnim procesom in prostorom. Iz tega lahko sklepamo, da je treba vprašanju dobrobiti učencev in učenk v strokovnih razpravah in izobraževalnih politikah nameniti (še) večjo pozornost in da je pri obravnavi tega kompleksnega vprašanja treba postopati čim celostneje.

Ključne besede:

dobrobit učencev
in učenk, socialna
dobrobit, psihična
dobrobit, vzgoja
in izobraževanje,
mednarodne raziskave
PISA, TIMSS, PIRLS.

Abstract

Keywords:

well-being of students, social well-being, psychological well-being, education, international surveys PISA, TIMSS, PIRLS.

The well-being of students is a factor in the educational process and, at the same time, a part of its results. The results of the PIRLS, TIMSS and PISA surveys published to date generally focus on individual aspects of the well-being of students, which are subordinate to the question of international comparisons of the subject-specific knowledge and skills that are tested by an individual survey. This can obscure the view of the “forest” and instead direct our gaze towards “individual trees”. The article presents a more holistic approach to analysing the well-being of students through a transparent framework of well-being indicators and a uniform analysis of data from multiple surveys, which enables us to present the situation by multiple indicators and for multiple age groups. That way, we wanted to draw attention to the “forest” and not so much to “individual trees”.

The sense of belonging to the school, the perception of the teacher’s commitment and support in class, the joy of learning mathematics, and the desire to master the learning content are those “trees” of which Slovenian students have particularly negative opinions, compared to their peers from other European countries. In this regard, the results of the present analysis have confirmed some of the findings from the previously published results of the PIRLS, TIMSS and PISA surveys. However, the present analysis of the “forest” has shown that Slovenian students, compared to their peers in comparable European countries, express more negative opinions in the two (out of three) aspects of well-being that are directly related to the educational process and space. We can therefore conclude that the question of the well-being of students should be devoted (even) greater attention in expert discussions and educational policies, and that we should adopt a holistic approach to addressing this complex issue.

1 Uvod

V prispevku¹ predstavljamo temeljne vidike dobrobiti učencev in učenk v Sloveniji v mednarodno-primerjalni perspektivi v obdobju 2012–2018. Kazalnike smo izbrali iz nekaterih najbolj uveljavljenih mednarodnih raziskav na tem področju, raziskav PIRLS, TIMSS in PISA, ki poleg preverjanja znanja zbirajo tudi podatke o družinskih okoliščinah, počutju in stališčih učencev in učenk do življenja v šoli ter v splošnem. Vendar se nabor kazalnikov in metodologija njihove izpeljave ter način predstavljanja rezultatov o teh dejavnikih med raziskavami razlikujejo, saj vsaka od raziskav v mednarodnih objavah in primerjavah rezultatov med državami poudarja različne vidike. Vse to otežuje celosten in primerjalni pregled izsledkov za Slovenijo ter usmerja pozornost v posamezne, najpogostejše mednarodnoprimerjalno izstopajoče rezultate v posamezni raziskavi.

V prispevku smo zasnovali enotno analizo podatkov omenjenih treh raziskav za **celostnejši pregled dobrobiti slovenskih učencev in učenk na podlagi primerjav z drugimi državami v evropskem izobraževalnem prostoru**. Pripravili smo interpretacije položaja Slovenije na razpoložljivih kazalnikih dobrobiti, tako da smo kazalnike za petnajst evropskih držav predstavili na lestvicah, katerih vrednosti imajo med kazalniki in med raziskavami enak pomen za primerjave med državami. Kazalnike smo pred tem na podlagi strokovne literature vsebinsko umestili v skupen konceptualni okvir

¹ Prispevek je izvleček analize, ki je že objavljena v publikaciji Magdič, S., in Štraus, M. (2022). Dobrobit učencev in učenk v Sloveniji. ZRSŠ. https://www.zrss.si/pdf/Dobrobit_ucenk_in_ucencev.pdf

in jih tako tudi povezali med starostnimi skupinami, ki so zajete v omenjenih treh raziskavah. Celostnost pregleda je seveda omejena z obsegom in kakovostjo zbranih podatkov v že izvedenih raziskavah. Prav tako posamezni izsledki o Sloveniji na podlagi novih vrednosti kazalnikov sovpadajo z že objavljenimi izsledki iz posameznih raziskav v mednarodnih in nacionalnih publikacijah. Dodana vrednost pričujoče analize je v povezovanju kazalnikov več raziskav in za različne starostne skupine ter preglednosti mednarodnoprimerjalnega položaja Slovenije na teh kazalnikih med petnajstimi evropskimi državami. S tem dobimo nov vpogled v stanje dobrobiti učencev in učenk v Sloveniji.

2 Pojmovanje in kazalniki dobrobiti učencev in učenk

Opredelitvi dobrobiti otrok in mladostnikov ter dobrobiti učencev in učenk se v veliki meri prekrivata, saj otroci in mladostniki pomemben del svojega življenja preživijo v šoli oziroma so vključeni v (formalni) vzgojno-izobraževalni proces. V analizi uporabljamo izraz dobrobit² učencev in učenk in ne otrok in mladostnikov, ker se osredinjamo na izobraževalni prostor. Na podlagi podatkov mednarodnih raziskav je mogoče opisati dobrobit treh starostnih skupin, in sicer četrtošolcev in četrtošolk (raziskavi PIRLS in TIMSS), osmošolcev in osmošolk (raziskava TIMSS) ter 15-letnikov in 15-letnic³ (raziskava PISA).

V najširšem smislu razumemo, da se dobrobit otroka nanaša na to, da otrok živi dobro življenje in dosega svoj polni potencial (OECD 2021b, 37). V našem pregledu pojmovanja dobrobiti se opiramo predvsem na opredelitev, uporabljeno v raziskavi PISA, ki pravi, da se dobrobit učencev in učenk nanaša na njihovo psihično, kognitivno, materialno, socialno in fizično delovanje in spretnosti, ki jih potrebujejo za srečno in izpolnjeno življenje (OECD 2017 v OECD 2019b, 40).

S pregledom literature, raziskav in mednarodnih indeksov, ki se neposredno nanašajo na dobrobit otrok in mladostnikov, smo kazalnike razvrstili v nekaj osnovnih kategorij. Slika 1 prikazuje klasifikacijo kazalnikov⁴ dobrobiti otrok in mladostnikov oziroma učencev in učenk po petih domenah: socialni, psihični, kognitivni, fizični in materialni. Čeprav je osrednji namen mednarodnih raziskav znanja zbiranje podatkov o dosežkih, v ospredje našega pregleda postavljamo socialno in psihično dobrobit učencev in učenk ter s tem vlogo izobraževanja kot prostora sekundarne socializacije v obdobju še vedno intenzivnega psihičnega razvoja otrok in mladostnikov.

V klasifikaciji na sliki 1 so kazalniki razvrščeni tudi po nadaljnjih treh delitvah: agregatni in samostojni kazalniki, objektivni in subjektivni kazalniki ter individualni in kontekstualni kazalniki. Kazalnike socialne domene in domene materialnih ter človeških virov še dodatno razvrstimo glede na okolje, na katerega se nanašajo: družina oziroma gospodinjstvo, šola in širša skupnost.

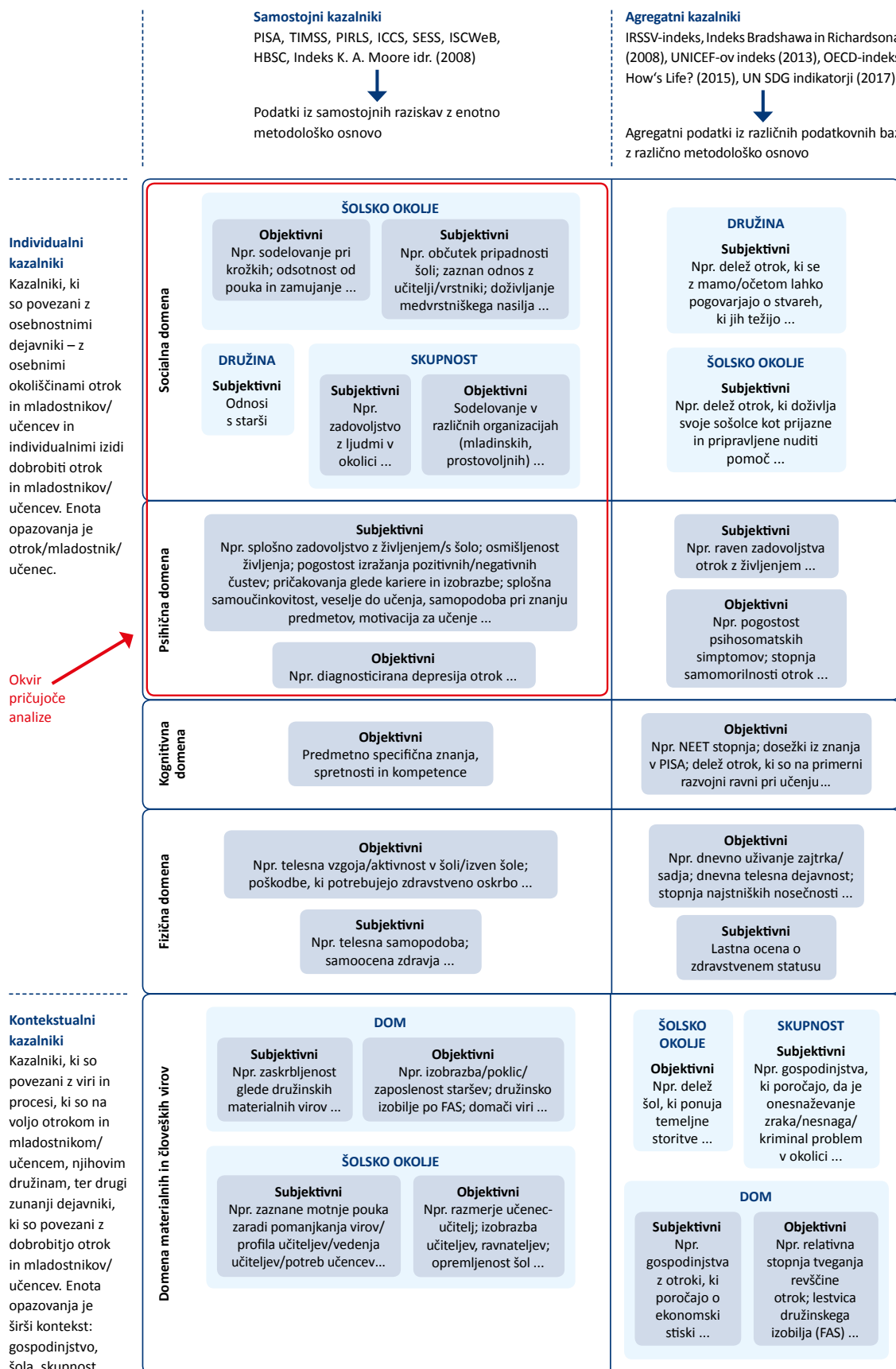
V pričujoči analizi se osredinjamo na kazalnike socialne in psihične dobrobiti, ki jih je mogoče izpeljati iz samoocen učencev in učenk v mednarodnih raziskavah. Kazalnike psihične dobrobiti smo glede na njihov vsebinski pomen nadalje razdelili v dve podskupini, ki smo ju poimenovali splošno-

Opredelitvi dobrobiti otrok in mladostnikov ter dobrobiti učencev in učenk se v veliki meri prekrivata, saj otroci in mladostniki pomemben del svojega življenja preživijo v šoli oziroma so vključeni v (formalni) vzgojno-izobraževalni proces.

2 Angl. *wellbeing* oziroma *student wellbeing*. V slovenskem prostoru se uporabljata tudi izraza »blagostanje« in »blaginja«, pri čemer so opredelitve pomenov teh izrazov lahko raznolike.

3 Med raziskavami se načini opredelitve ciljnih populacij razlikujejo; medtem ko sta v raziskavah PIRLS in TIMSS ciljni populaciji opredeljeni kot učenci in učenke, ki obiskujejo določeni razred, je v raziskavi PISA ciljna populacija opredeljena glede na starost 15 let. V Sloveniji 15-letniki in 15-letnice v veliki večini obiskujejo prve letnike srednjih šol (Šterman Ivančič 2019), zato lahko splošno razumemo, da opisujemo ta razred oziroma letnik slovenskega izobraževanja, vendar pa to ne velja za vse države v pričujoči analizi. V besedilu tudi za 15-letnike in 15-letnice uporabljamo splošno poimenovanje »učenci in učenke«.

4 Na sliki znotraj kategorij prikazujemo le posamezne primere kazalnikov.

→ **Okvir pričujoče analize**

Slika 1: Klasifikacija kazalnikov dobrobiti otrok in mladostnikov iz mednarodnih raziskav in analiz

psihična in učnopsihična dobrobit. Splošnopsihična dobrobit se nanaša na to, kako učenci in učenke vrednotijo in gledajo na svoje življenje ter kako se počutijo, medtem ko se učnopsihična dobrobit nanaša na to, kako doživljajo sebe v učnem procesu in koliko so zavzeti pri šolskem delu.

3 Viri podatkov in postopek izpeljave kazalnikov dobrobiti učencev in učenk

V analizi smo uporabili podatke mednarodnih raziskav PIRLS, TIMSS in PISA, natančneje podatke zadnjih krogov raziskav, v katerih je sodelovala Slovenija, in sicer podatke PIRLS iz leta 2016, podatke TIMSS iz leta 2015 ter podatke PISA iz leta 2018, za nekaj kazalnikov pa tudi podatke raziskave PISA iz let 2012 in 2015. Nabor sodelujočih držav v omenjenih raziskavah je različen in se spreminja tudi med krogi iste raziskave, zato smo za analizo izbrali tiste države, ki omogočajo smiselne primerjave s Slovenijo in so sodelovale v čim več omenjenih raziskavah. Izbrali smo naslednjih 15 evropskih držav: Avstrijo, Češko, Dansko, Estonijo, Finsko, Hrvaško, Irsko, Italijo, Madžarsko, Nemčijo, Nizozemsko, Poljsko, Portugalsko, Slovenijo, Švedsko. Medtem ko vse našete države sodelujejo v raziskavi PISA, ne sodelujejo vse v raziskavah PIRLS in TIMSS; poleg Slovenije je v raziskavi PIRLS 2016 sodelovalo še 12 držav, razen Estonije in Hrvaške, in poleg Slovenije je 12 držav, razen Avstrije in Estonije, sodelovalo tudi v raziskavi TIMSS 2015 za 4. razred, medtem ko so v raziskavi TIMSS za 8. razred poleg Slovenije sodelovale le še Irska, Italija, Madžarska in Švedska.

V raziskavah PIRLS, TIMSS in PISA učenci in učenke v splošnem najprej rešujejo pisni (v nekaterih raziskavah oziroma krogih tudi računalniški) preizkus znanja s področja oziroma področij, ki jih raziskava pokriva, za tem pa odgovarjajo na spremljajoči vprašalnik. V raziskavah so pripravljeni tudi vprašalniki za ravnatelje sodelujočih šol in v nekaterih primerih tudi za učitelje ter starše. S temi vprašalniki se zbirajo dodatni podatki za pojasnjevanje ugotovitev raziskave. Kot že omenjeno, smo v pričujoči analizi uporabili le podatke iz vprašalnikov za učence in učenke.

V Sloveniji je v raziskavi PIRLS leta 2016 sodelovalo 4.499 četrtošolcev in četrtošolk, v raziskavi TIMSS leta 2015 pa jih je sodelovalo 4.445. V raziskavi TIMSS je leta 2015 sodelovalo 4.257 slovenskih osmošolcev in osmošolk. V raziskavi PISA je leta 2012 sodelovalo 7.229 slovenskih 15-letnikov in 15-letnic, 6.406 jih je sodelovalo leta 2015 in 6.401 leta 2018. Podatki za ostale države so navedeni v mednarodnih tehničnih poročilih, ki so dostopna na spletnih straneh raziskav. Prve rezultate vseh raziskav, katerih podatke smo uporabili v pričujoči analizi, so že javno objavili mednarodni koordinatorji in nacionalni izvajalci, v mnogih primerih pa tudi rezultati nadaljnjih analiz različnih vidikov vzgoje in izobraževanja, ki so jih obravnavale raziskave. Baze podatkov iz raziskav so v anonimizirani obliki dostopne na spletnih straneh mednarodnih koordinatorjev.

Na podlagi pregleda literature in postavk v vprašalnikih za učence in učenke v raziskavah PISA, TIMSS, PIRLS v obdobju 2012 do 2018 smo presodili, katere podatke lahko uporabimo za pregled primerjav socialne in psihične dobrobiti učencev in učenk z enotno zasnovano analizo, ki smo jo utemeljili na teoriji odgovora na postavko.⁵ Stremeli smo k široki vključitvi razpoložljivih podatkov, vendar pa smo se v nekaterih primerih omejili, npr. pri predmetnospecifičnih kazalnikih smo se omejili le na podatke za slovenščino in matematiko. Kazalnikov, povezanih z naravoslovjem, četudi jih raziskavi TIMSS in PISA obravnavata, v analizo nismo vključili zaradi raznolikosti med državami

Dobrobit učencev in učenk se nanaša na njihovo psihično, kognitivno, materialno, socialno in fizično delovanje in spretnosti, ki jih potrebujejo za srečno in izpolnjeno življenje.

⁵ Angl. IRT – Item Response Theory.

glede tega, ali se naravoslovje v določeni starostni skupini poučuje kot en ali več predmetov, kar otežuje primerljivost in posledično interpretacije rezultatov. Šteto ločeno po starostnih skupinah smo tako pripravili **mednarodnoprimerjalni pregled dobrobiti slovenskih učencev in učenk s skupaj 48 kazalniki, od tega 17 kazalniki socialne, 12 splošnopsihične in 19 učnopsihične dobrobiti**. Glede na to, da gre za mednarodne raziskave s preverjanjem znanja, ni presenetljivo, da je med navedenimi največ kazalnikov učnopsihične dobrobiti, saj so ti pomemben vir iskanja pojasnil za ugotovljene razlike v dosežkih učencev in učenk.

Na podlagi odgovorov učencev in učenk na trditve smo izračunali⁶ vrednosti kazalnikov, tako da višje vrednosti predstavljajo pozitivnejše stanje. To pomeni, da smo pri negativno izraženih trditvah odgovore upoštevali obrnjeno, npr. večja stopnja strinjanja se je pri negativno izraženi trditvi upoštevala kot nižja vrednost oziroma manj pozitiven odgovor. Končno izpeljane vrednosti vsakega kazalnika so standardizirane tako, da je povprečje Slovenije znotraj starostne skupine (učenci in učenke skupaj) enako 0 in standardni odklon 1. Negativne vrednosti kazalnika tako ne pomenijo nujno negativnih odgovorov učencev in učenk, ampak v smislu lestvice latentne lastnosti nižje odgovore od povprečja v Sloveniji. Vrednosti za ostale države so izračunane glede na ti dve izhodiščni vrednosti, kar posledično tudi prikaže razpršenost med povprečji držav za oba spola in omogoča presojo praktične pomembnosti statistično pomembnih razlik med temi povprečji.

V predstavitvi rezultatov bomo ločeno po spolu vrednosti kazalnikov za Slovenijo primerjali z mednarodnim povprečjem vrednosti po vseh državah, za katere so na voljo podatki. Tako bomo **vrednost kazalnika za Slovenijo opisali kot nad- ali podpovprečno le v primerih, ko bo ta vrednost statistično pomembno odstopala od mednarodnega povprečja**. V ostalih primerih bomo vrednost za Slovenijo opisali kot podobno mednarodnemu povprečju.

4 Mednarodne primerjave dobrobiti slovenskih učencev in učenk

V poglavju predstavljamo krovne mednarodne primerjave stanja dobrobiti slovenskih učencev in učenk treh starostnih skupin, in sicer učencev in učenk v 4. razredu (raziskavi PIRLS in TIMSS), učencev in učenk v 8. razredu (raziskava TIMSS) in 15-letnih učencev in učenk (raziskava PISA). Ugotovitve iz mednarodnih primerjav predstavljamo za področji socialne in psihične dobrobiti, za slednjo pa ločeno po podskupinah kazalnikov splošne in učne psihične dobrobiti. Uvodoma smo že omenili, da rezultate prikazujemo ločeno po spolu z namenom vpogleda tudi v te razlike na področju dobrobiti učencev in učenk.

4.1 Socialna dobrobit

Socialni vidik dobrobiti zajema tako kvantiteto kot kvaliteto socialnih mrež učencev in učenk (Helliwell in Putnam 2004 v Borgonovi in Pal 2016, 29). Kazalniki socialne dobrobiti zato na različne načine odražajo odnose učencev in učenk s starši, vrstniki in učitelji, in to, kako vidijo svoje socialno življenje v šoli.

⁶ Uporabili smo aplikacije SPSS 27.0 (Statistical Package for the Social Sciences), IDB Analyzer (2022) in mdlm 1.965 (von Davier 2005).

Na preglednici 2 predstavljamo mednarodne primerjave kazalnikov socialne dobrobiti učencev in učenk. Kazalniki, ki smo jih izpeljali iz podatkov omenjenih raziskav, so občutek pripadnosti šoli,⁷ zaznana odsotnost medvrstniškega nasilja, zaznana zavzetost in opora učitelja pri slovenščini,⁸ zaznana zavzetost in opora učitelja pri matematiki, zaznana disciplina pri pouku slovenščine, zaznana nediskriminatornost učiteljev na šoli, pozitivni odnosi med učitelji in učenci ter učenkami, zaznana sodelovalnost med učenci in učenkami na šoli, zaznana tekmovalnost med učenci in učenkami na šoli ter zaznana opora staršev glede izobraževanja. Pri vsakem kazalniku je razvidno, za katere starostne skupine in iz katere raziskave so uporabljeni podatki. Kot že omenjeno, vrednosti kazalnikov za Slovenijo primerjamo v okviru še 14 drugih evropskih držav oziroma tistih izmed njih, ki so sodelovale v raziskavi, katere podatki so uporabljeni za izpeljavo kazalnika; posledično je za nekatere starostne skupine in kazalnike na voljo več in za druge manj podatkov, npr. kazalnik občutka pripadnosti šoli je predstavljen za četrtošolke in četrtošolce iz raziskave PIRLS 2016 za 13 držav, za osmošolke in osmošolce iz raziskave TIMSS 2015 za 5 držav in za 15-letne učence in učenke iz raziskave PISA 2018 za 15 držav. Posebej sta označena vrednost kazalnika za Slovenijo in mednarodno povprečje.⁹ Za veliko kazalnikov so podatki na voljo le iz raziskave PISA, torej za starostno skupino 15-letnih učencev in učenk.

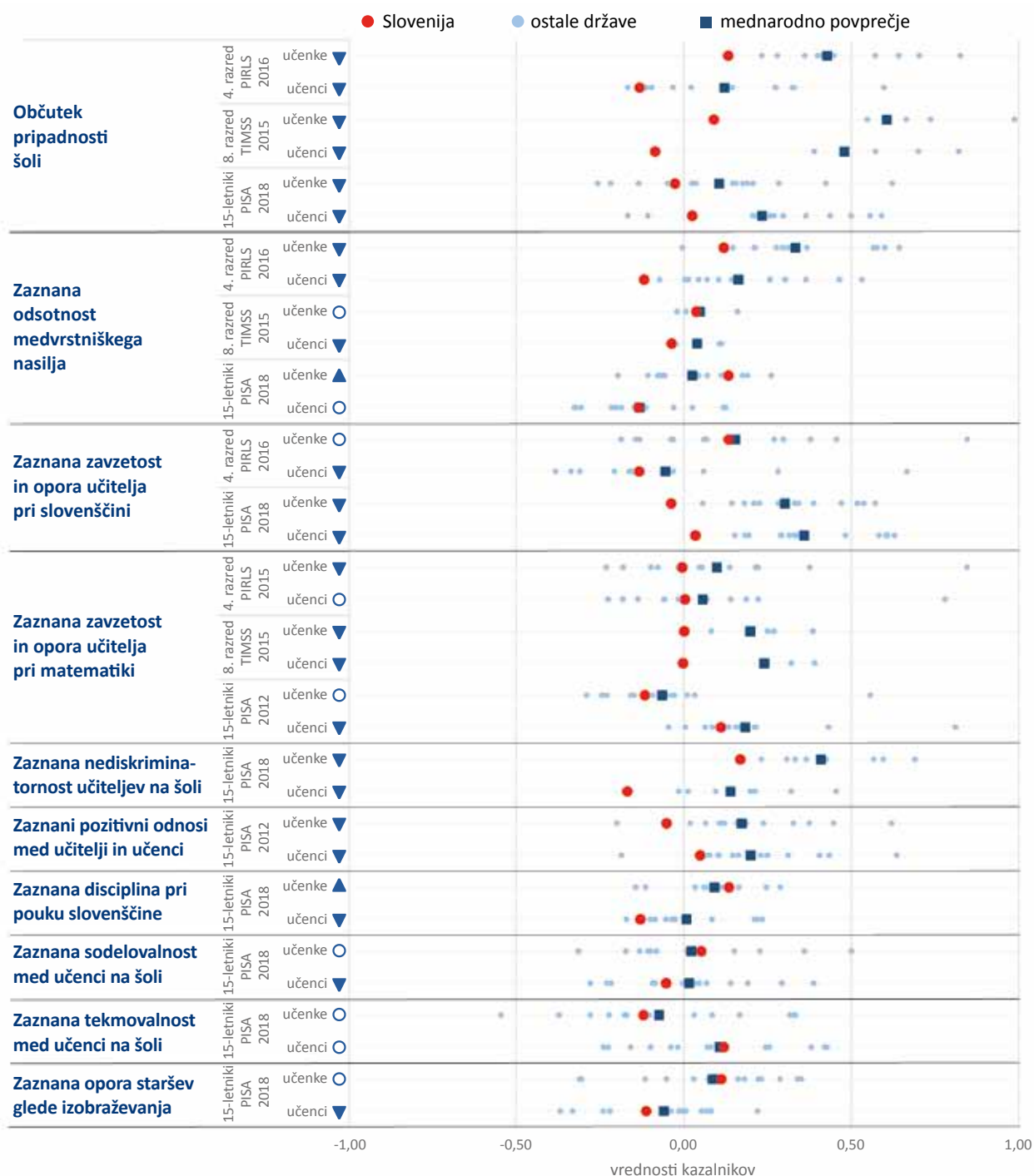
Na podlagi rezultatov v preglednici 2 lahko ugotovimo, da slovenski učenci in učenke le pri malo kazalnikih socialne domene izražajo zaznave, ki so nad mednarodnim povprečjem ali so mu vsaj podobne; **pri večini kazalnikov izražajo podpovprečne ravni socialne dobrobiti**. V smislu primerjav z drugimi državami lahko kot pozitiven razumemo rezultat, da slovenske 15-letne učenke navajajo nadpovprečno odsotnost medvrstniškega nasilja in disciplino pri pouku slovenščine, obenem pa osmošolke in 15-letni učenci o tem poročajo podobno mednarodnemu povprečju. Vendar pa so **odgovori slovenskih četrtošolk in četrtošolcev glede odsotnosti medvrstniškega nasilja podpovprečni in z velikim zaostankom za mednarodnim povprečjem**, zato se odpira vprašanje o ozadju tega neskladja med starostnimi skupinami. Učenci v Sloveniji pravzaprav pri nobenem kazalniku ne izražajo zaznav svoje socialne dobrobiti nad mednarodnim povprečjem; ob že omenjenih povprečnih zaznavah odsotnosti medvrstniškega nasilja 15-letni učenci kot povprečno ocenjujejo še tekmovalnost med učenci in učenkami na šoli, četrtošolci pa zavzetost in oporo učitelja pri pouku matematike.

Za natančnejši vpogled v slovenske rezultate lahko kazalnike razdelimo v pet skupin: zaznavanje zavzetosti in opore učiteljev, disciplina in medvrstniško nasilje, občutek pripadnosti šoli, šolska klima ter zaznavanje opore staršev. S preglednice 2 lahko razberemo, da so odgovori slovenskih učencev in učenk še posebej (primerjalno) negativni pri kazalnikih občutka pripadnosti šoli ter zaznane zavzetosti in opore, ki ju čutijo pri svojih učiteljih. **Vrednosti kazalnikov občutka pripadnosti šoli za Slovenijo kažejo velik zaostanek za mednarodnim povprečjem tako v 4. kot v 8. razredu in podpovprečni so tudi v starostni skupini 15 let**. Izrazito pod mednarodnim povprečjem pa so odgovori slovenskih 15-letnih učencev in učenk glede zavzetosti ter opore učitelja pri slovenščini in nediskriminatornosti učiteljev na šoli ter odgovori učencev in učenk v 8. razredu glede zavzetosti in opore učitelja pri matematiki. Četrtošolci in četrtošolke so do svojih učiteljev nekoliko manj kritični kot tudi 15-letniki in 15-letnice do svojih učiteljev matematike.

⁷ Kazalnik vključuje tudi vidik občutja vključenosti in sprejetosti v šoli.

⁸ Za druge države se kazalniki, ki jih v tej analizi poimenujemo v povezavi s poukom slovenščine, nanašajo na pouk jezika, v katerem v državi poteka poučevanje. Za usmerjanje fokusa v slovenske rezultate smo ohranili poimenovanje v povezavi s slovenščino.

⁹ Mednarodno povprečje je povprečje vrednosti kazalnika za tiste od 15 evropskih držav, ki so sodelovale v raziskavi za ustrezno starostno skupino.

Preglednica 1: Kazalniki socialne dobrobiti slovenskih učencev in učenk v mednarodnoprimerjalni perspektivi

- ▲ Povprečje v Sloveniji je nad mednarodnim povprečjem.
- Povprečje v Sloveniji je podobno mednarodnemu povprečju.
- ▼ Povprečje v Sloveniji je pod mednarodnim povprečjem.

Opomba: Vrednosti kazalnikov so umerjene tako, da je skupno povprečje za učenke in učence v Sloveniji enako 0 in standardni odklon 1.

Rezultati analize kažejo, da pri večini kazalnikov učenke izražajo pozitivnejše zaznave svoje socialne dobrobiti od učencev, tako v Sloveniji kot v mednarodnem povprečju, četudi te primerjave ne veljajo enakomerno v vseh starostnih skupinah. V splošnem pričujoča analiza potrjuje, da razlike med spoloma v zaznavanju lastne socialne dobrobiti obstajajo.

4.2 Splošnopsihična dobrobit

Psihična domena dobrobiti opisuje samoporočanje učencev o psihičnem delovanju in vključuje zadovoljstvo z življenjem na splošno ter tri vidike izobraževanja, ki so povezani s psihičnim delovanjem: 1) načrtovanje in odnos do kariere in pričakovanja glede izobrazbe, 2) notranjo motivacijo, ki je povezana z vrednotenjem izobraževalnih priložnosti, ki so učenecem na voljo, zavzetostjo za učenje in interesom za pridobivanje znanja, ter 3) tesnoba pred preizkusi znanja in učenjem (Borgonovi in Pal 2016, str. 18). V pričujoči analizi ločeno obravnavamo skupino kazalnikov, ki opisujejo splošno psihično dobrobit, in kazalnikov vidika psihične dobrobiti, ki se neposredno povezuje z izobraževanjem oziroma šolskim delom, kar smo poimenovali učnopsihična dobrobit. V tem podpoglavju obravnavamo splošnopsihično dobrobit, učnopsihično pa v naslednjem.

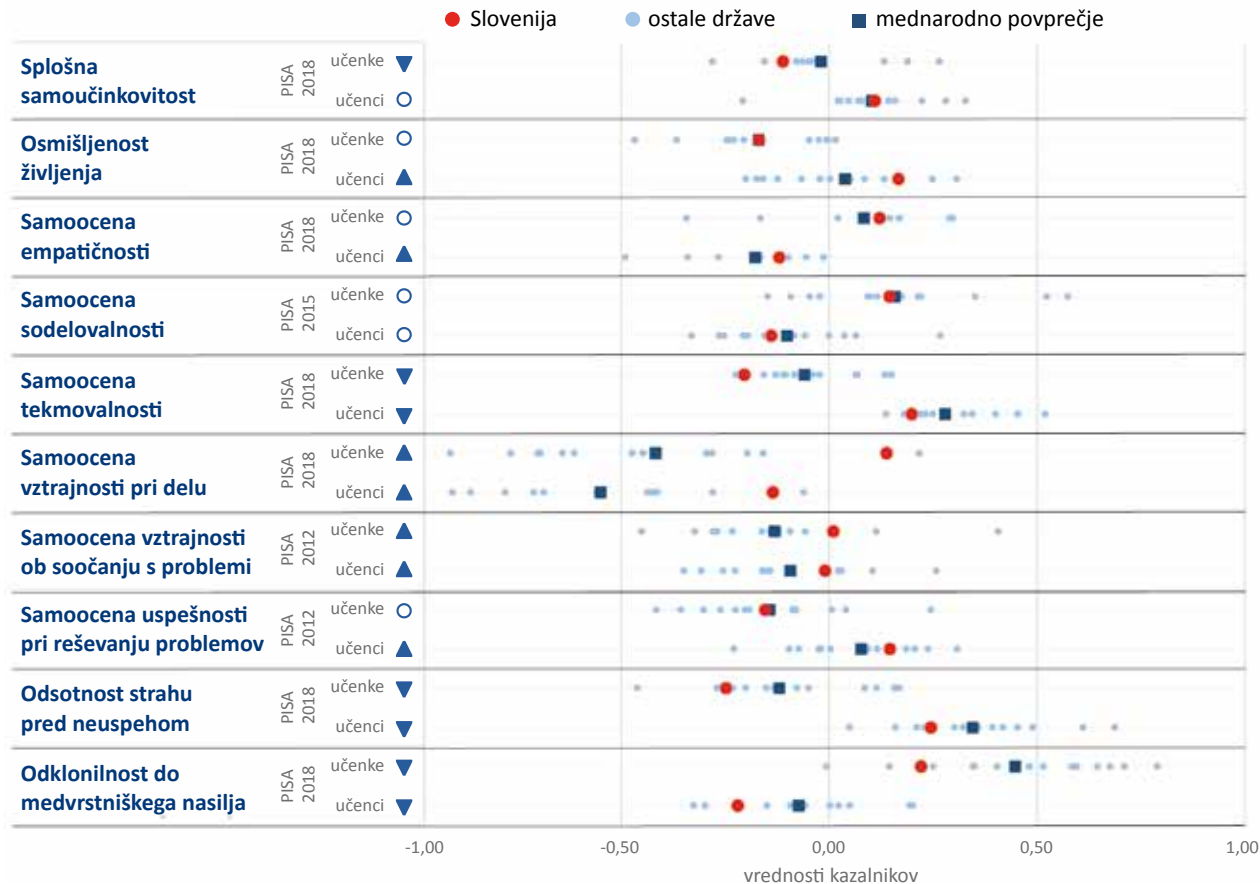
Preglednica 3 prikazuje krovni pregled mednarodnih primerjav kazalnikov splošnopsihične dobrobiti učencev in učenk. Vsi predstavljeni kazalniki so iz raziskave PISA in posledično predstavljamo ocene splošnopsihične dobrobiti le za starostno skupino 15 let. Kazalniki te dobrobiti so **splošna samoučinkovitost, osmišljenost in zadovoljstvo z življenjem, samoocene empatičnosti, sodelovalnosti, tekmovalnosti, vztrajnosti pri delu, vztrajnosti ob soočanju s problemi, uspešnosti pri reševanju problemov, odsotnost strahu pred neuspehom, odklonilnost do medvrstniškega nasilja in pogostost različnih oblik čustvovanja**. Kazalniki zadovoljstva z življenjem in različnih oblik čustvovanja v preglednici 3 niso predstavljeni, ker podatki ne omogočajo izpeljave teh kazalnikov na enak način kot drugih, torej z združevanjem več postavk na osnovi teorije odgovora na postavko, in zato smo pri teh kazalnikih le pregledali deleže posameznih odgovorov.

Čustvovanje je pomemben gradnik psihične dobrobiti. V kratkem pregledu odgovorov učencev in učenk v raziskavi PISA 2018 o pogostosti različnih oblik čustvovanja lahko povzamemo, da so **slovenski učenci in učenke primerjalno v manjših deležih poročali o prisotnosti pozitivnih čustev ter v povprečnih deležih o odsotnosti negativnih čustev**, npr. da se vedno¹⁰ počutijo srečne, je v Sloveniji odgovorilo 15 % učenk in 21 % učencev, v mednarodnem povprečju pa 38 % učenk in 42 % učencev. Da se vedno počutijo vesele, je v Sloveniji odgovorilo 26 % učenk in 37 % učencev, v mednarodnem povprečju pa, enako kot za občutenje sreče, 38 % učenk in 42 % učencev. Po drugi strani je o tem, da se nikoli ne počutijo žalostni, poročalo 3 % slovenskih učenk in 10 % učencev, v mednarodnem povprečju pa 3 % učenk in 13 % učencev. Da pa se nikoli ne počutijo zaskrbljene, je v Sloveniji odgovorilo 2 % učenk in 8 % učencev, v mednarodnem povprečju pa več, in sicer 7 % učenk in 16 % učencev.

Kazalnik o splošnem zadovoljstvu z življenjem izhaja iz ocene 15-letnih učencev in učenk na lestvici od 0 do 10 (0 – sploh nisem zadovoljen; 10 – sem popolnoma zadovoljen). Da so zadovoljni z življenjem,¹¹ v Sloveniji odgovarja 55 % učenk in 73 % učencev, medtem ko v mednarodnem povprečju 65 % učenk in 75 % učencev. Delež slovenskih učenk, ki so zadovoljne z življenjem, torej za deset odstotnih točk zaostaja za mednarodnim povprečjem za učenke, medtem ko je delež učencev blizu mednarodnega povprečja za učence. Glede zadovoljstva z življenjem se v Sloveniji kaže večja razlika med spoloma kot v mednarodnem povprečju.

¹⁰ V analizi primerjamo deleže odgovora »Vedno« glede prisotnosti pozitivnih/negativnih čustev in odgovora »Nikoli« glede njihove odsotnosti.

¹¹ V skupino učencev in učenk, ki so zadovoljni z življenjem, umeščamo tiste, ki so odgovorili z vrednostmi od 7 do 10, kar je skladno z mednarodnim poročanjem o rezultatih raziskave PISA 2018.

Preglednica 2: Kazalniki splošnopsihične dobrobiti slovenskih učencev in učenk v mednarodnoprimerjalni perspektivi

- ▲ Povprečje v Sloveniji je nad mednarodnim povprečjem.
- Povprečje v Sloveniji je podobno mednarodnemu povprečju.
- ▼ Povprečje v Sloveniji je pod mednarodnim povprečjem.

Opomba: Vrednosti kazalnikov so umerjene tako, da je skupno povprečje za učenke in učence v Sloveniji enako 0 in standardni odklon 1.

S kazalniki v preglednici 3 pa je razvidno, da mednarodne primerjave splošnopsihične dobrobiti po samoocenah slovenskih učencev in učenk ne moremo opisati poenoteno; primerjave z mednarodnim povprečjem so med kazalniki raznolike. Primerjalno gledano slovenski tako učenci kot učenke najpozitivneje ocenjujejo svojo vztrajnost pri delu in vztrajnost ob soočanju s problemi, oboji pa primerjalno negativno ocenjujejo svojo tekmovalnost, v večji meri izražajo strah pred neuspehom in relativno strpen odnos do medvrstniškega nasilja. Podobno mednarodnemu povprečju se ocenjujejo glede sodelovalnosti.

Tudi med kazalniki splošnopsihične dobrobiti so opazne razlike med učenkami in učenci tako v Sloveniji kot v drugih državah. Pri več kazalnikih učenci izražajo višje ravni te dobrobiti od učenk, npr. glede splošne samoučinkovitosti, osmišljenosti življenja, samoocen tekmovalnosti in uspešnosti pri reševanju problemov ter odsotnosti strahu pred neuspehom. Mednarodno se učenci višje od učenk ocenjujejo tudi glede vztrajnosti ob soočanju s problemi, pri čemer pa v Sloveniji med spoloma ni razlike. Učenke v primerjavi z učenci višje ravni splošnopsihične dobrobiti tako v Sloveniji kot v mednarodnem povprečju izkazujejo pri samoocenah empatičnosti, sodelovalnosti in vztrajnosti pri delu ter glede odklonilnosti do medvrstniškega nasilja. Rezultate glede razlik med spoloma lahko

ovrednotimo kot pričakovane, smiselno pa je v kontekstu izobraževalnega prostora nadalje iskati možnosti za enakost spolov pri zagotavljanju visokih ravni splošnopsihične dobrobiti.

4.3 Učnopsihična dobrobit

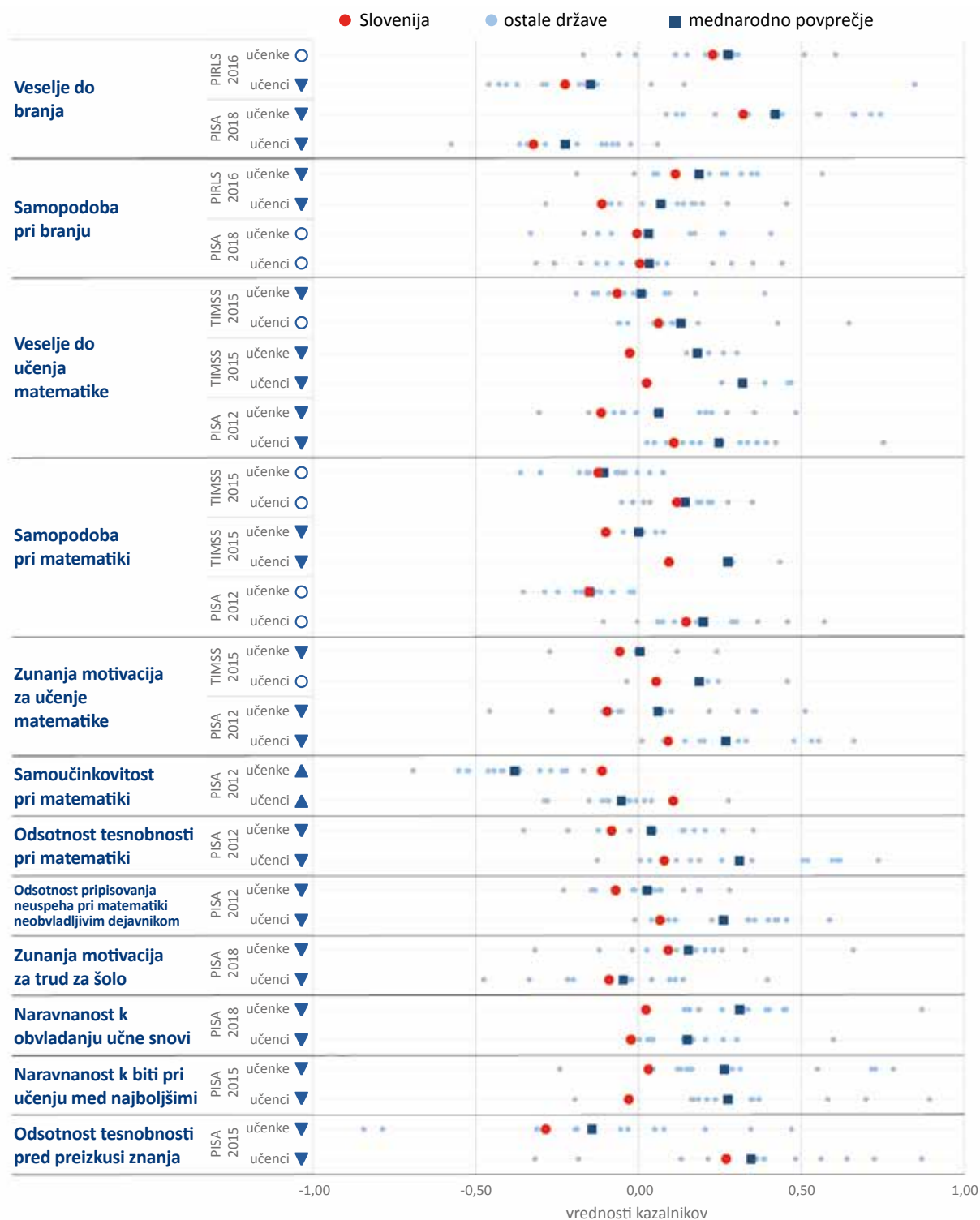
V pričujoči analizi med kazalnike učnopsihične dobrobiti umeščamo tiste, ki se nanašajo na samoprepričanja v povezavi s šolskim delom in doživljanje učnih situacij ter sebe v njih. Nekateri kazalniki so predmetnospecifični za slovenščino in matematiko, nekateri pa so splošneje povezani z izobraževanjem. Omenili smo že, da predmetnospecifičnih spretnosti učencev in učenk oziroma dosežkov na preizkusih znanja, kar je sicer osrednja tema objav prvih rezultatov vsakokratnega kroga raziskav PIRLS, TIMSS in PISA, v pričujoči analizi ne obravnavamo. **Osredinjamo se na kazalnike samoprepričanj in doživljanj učencev in učenk v povezavi z njihovimi dosežki na področjih branja in matematike ter na splošno s šolskim delom.** Kazalniki učnopsihične dobrobiti so vključeni v vseh treh raziskavah in so najštevilčnejši, kar je razumljivo, saj se prav med temi kazalniki najbolj išče pojasnila za ugotovljene ravni znanj ter spretnosti učencev in učenk.

Preglednica 3 prikazuje krovne mednarodne primerjave kazalnikov učnopsihične dobrobiti učencev in učenk. Predmetnospecifični med temi kazalniki so veselje do branja, samopodoba pri branju, veselje do učenja matematike, samopodoba pri matematiki, zunanja motivacija za učenje matematike, samoučinkovitost pri matematiki, tesnoba pri matematiki ter pripisovanje neuspeha pri matematiki neobvladljivim dejavnikom. Ostali kazalniki učnopsihične dobrobiti pa so zunanja motivacija za trud za šolo, naravnost k obvladanju učne snovi, naravnost k temu, da bi bili pri učenju med najboljšimi, in tesnoba pred preizkusi znanja.

Pri večini kazalnikov se podobno kot pri socialni dobrobiti kažejo podpovprečne ravni učnopsihične dobrobiti slovenskih učencev in učenk. Edina pozitivna izjema je ocena samoučinkovitosti pri matematiki (PISA 2012), pri kateri se **slovenski 15-letni učenci in učenke primerjalno s sovrstniki iz 14 evropskih držav po lastni oceni umeščajo med najbolj samoučinkovite.** Glede na znane stabilno nadpovprečne rezultate pri matematični pismenosti v vseh krogih raziskave PISA se visoka samoučinkovitost pri matematiki zdi utemeljena (glej npr. OECD 2014 in OECD 2019a). Vendar pa učenci in učenke iz držav, vključenih v pričujočo analizo, v katerih so bili dosežki pri matematiki v raziskavi PISA 2012 podobni (Avstrija, Češka, Danska, Irska) ali celo višji (Estonija, Finska, Nemčija, Nizozemska, Poljska), izražajo nižjo samoučinkovitost pri matematiki, z izjemo učencev v Nemčiji, ki v primerjavi s slovenskimi izražajo višjo samoučinkovitost. Ob tem **slovenski učenci in učenke izražajo le povprečno samopodobo pri matematiki tako v 4. razredu kot pri 15 letih, v 8. razredu pa celo podpovprečno. Veselje do učenja matematike je, z izjemo četrtošolcev, ki odgovarjajo o povprečnem veselju, podpovprečno in samopodoba pri matematiki povprečna, v 8. razredu podpovprečna.** Zunanja motivacija za učenje matematike, odsotnost tesnobnosti pred matematiko in odsotnost pripisovanja neuspeha pri matematiki neobvladljivim dejavnikom pa dodatno nakazujejo na podpovprečne ravni z matematiko povezane učnopsihične dobrobiti slovenskih učencev in učenk.

Tudi rezultati analize veselja do branja in bralne samopodobe so primerjalno nizki. **V 4. razredu**

12 V tem primeru je nadpovprečnost mišljena v primerjavi s povprečjem držav OECD, kot je razvidno iz mednarodnega poročanja o rezultatih raziskave.

Preglednica 3: Kazalniki učnopsihične dobrobiti slovenskih učencev in učenk v mednarodnoprimerjalni perspektivi

- ▲ Povprečje v Sloveniji je nad mednarodnim povprečjem.
- Povprečje v Sloveniji je podobno mednarodnemu povprečju.
- ▼ Povprečje v Sloveniji je pod mednarodnim povprečjem.

Opomba: Vrednosti kazalnikov so umerjene tako, da je skupno povprečje za učenke in učence v Sloveniji enako 0 in standardni odklon 1.

je veselje do branja povprečno in bralna samopodoba je podpovprečna, bralna samopodoba 15-letnih učencev in učenk pa je povprečna in veselje do branja podpovprečno. Kazalniki učnopsihične dobrobiti, ki odražajo stališča do šolskega dela v splošnem, in sicer zunanja motivacija za trud za šolo, naravnost k obvladanju učne snovi, naravnost k temu, da bi bili pri učenju med najboljšimi, in odsotnost tesnobe pred preizkusi znanja, nakazujejo, da slovenski učenci in učenke učne situacije v svojem izobraževanju doživljajo negativneje kot v povprečju sovrstniki v evropskih državah.

Pri mnogih kazalnikih učenci izražajo višje ravni učnopsihične dobrobiti od učenk. V preglednici 3 je še posebej očiten med spoloma različen odnos do branja in matematike tako v Sloveniji kot v drugih državah. Učenke v primerjavi z učenci izkazujejo pozitivnejša stališča do branja, učenci pa do matematike. Razlike med spoloma v Sloveniji pri teh kazalnikih so v splošnem podobne razlikam med spoloma v mednarodnih povprečjih.

5 Sklepne misli

Glavni cilji, ki smo jih zasledovali v pričujoči analizi, so bili na podlagi strokovne literature in dosevanih raziskav pridobiti vpogled v pojmovanje dobrobiti učencev in učenk, pregledati in klasificirati najpomembnejše kazalnike te dobrobiti ter z enotno analizo narediti primerjave vrednosti za Slovenijo z vrednostmi za druge evropske države za del kazalnikov, ki jih lahko pridobimo iz mednarodnih raziskav PIRLS, TIMSS in PISA. Da bi zamejili obseg analize in ker so bili razpoložljivi podatki omejeni, nismo zajeli vseh vidikov dobrobiti učencev in učenk. Predstavljene ugotovitve so del, kot že omenjeno, zelo obširnega in kompleksnega področja, vendar je posebna dodana vrednost pričujoče analize v uporabi virov podatkov, ki so neposredno povezani s šolskim okoljem in vzgojno-izobraževalnim procesom, na kar smo kot ministrstvo, pristojno za izobraževanje, še posebej pozorni.

Mednarodnoprimerjalno podpovprečni rezultati seveda ne pomenijo nujno, da je stanje dobrobiti v Sloveniji slabo samo po sebi, npr. večina slovenskih učencev in učenk še vedno odgovarja, da so radi v šoli. Vendar pa nam takšne primerjave razkrivajo vidike dobrobiti, pri katerih morda sicer zadovoljivo stanje v Sloveniji zaostaja za stanjem v drugih državah. Z drugimi besedami, lahko stremimo k boljšim rezultatom in to poskušamo doseči, med drugim tudi z učenjem od drugih držav. Pomembno pa je tudi upoštevati, da so razlike med povprečji držav manjše od razpršenosti vrednosti kazalnikov med učenci in učenkami znotraj držav. To kaže, da države relativno podobno uspešno dosegajo povprečne ravni dobrobiti učencev in učenk ter da se vse soočajo z raznolikostjo ravni dobrobiti med učenci in učenkami znotraj države. Zato sta relevantna prepoznavanje tistih podskupin učencev in učenk, ki ne uživajo ustreznih ravni dobrobiti, sistemskih in drugih dejavnikov, ki k temu prispevajo ali predstavljajo oviro za doseganje višjih ravni dobrobiti teh podskupin, ter vzpostavljanje sistemskih ukrepov za obravnavo ugotovljenih razkorakov.

V pričujoči analizi se ne poglobljamo v morebitna ozadja ugotovljenega stanja. Prav tako se ne posvečamo medsebojnim povezavam vidikov dobrobiti, njihovim povezavam z demografskimi dejavniki ali drugimi rezultati vzgojno-izobraževalnega procesa, kot npr. dosežki, kar so že prepoznana pomembna vprašanja pri obravnavi dobrobiti učencev in učenk (glej npr. OECD 2019b). Pri ugotavljanju stanja smo se naslonili le na samoocene učencev in učenk, relevantne pa so tudi perspektive staršev, učiteljev, ravnateljev idr. Povezavam in razširitvi perspektive se bomo posvetili v nadaljnjih analizah, saj prepoznavanje vhodnih in izhodnih kazalnikov v procesih razvoja ter sprememb v vzgoji

in izobraževanju predstavlja pomembno osnovo za oblikovanje ustreznih ukrepov izboljšanja dobrobiti učencev in učenk. Ugotavljanje ozadij in širšega konteksta dobljenih rezultatov pa je prav gotovo treba ob dodatnih analizah podatkov obravnavati tudi v širših strokovnih razpravah.

Analiza dobrobiti učencev in učenk je izziv tudi zato, ker kazalniki najpogosteje in tudi v pričujoči analizi temeljijo na samoporočanju v raziskavo vključenih posameznikov. To včasih otežuje zagotavljanje nepristranskosti, zanesljivosti in veljavnosti podatkov, saj so subjektivni odgovori posameznikov lahko podvrženi različnim dejavnikom vpliva, kot so nagnjenost k dajanju družbeno zaželenih odgovorov, vpliv referenčne, na primer vrstniške, skupine in različnost stilov odgovarjanja (OECD 2021a, 35). V mednarodnih raziskavah to lahko ovira interpretacije primerjav med državami in tudi interpretacije rezultatov pričujoče analize. Tako je treba imeti v mislih vprašanje, ali primerjane vrednosti kazalnikov za slovenske učence in učenke odražajo izključno primerjalno višje ali nižje vrednosti latentne lastnosti, ki jo kazalnik ponazarja, ali pa izmerjene vrednosti (delno) izhajajo tudi iz med državami različnih stilov odgovarjanja učencev in učenk. Na to vprašanje s pričujočo analizo ni mogoče odgovoriti poglobljeno, deloma pa vendarle z ugotovitvijo, da manjša in raznolika odstopanja od mednarodnih povprečij pri kazalnikih splošnopsihične dobrobiti nakazujejo, da slovenski učenci in učenke ne odgovarjajo manj pozitivno ali celo negativneje od sovrstnikov v drugih državah kar na splošno. V vsakem primeru je pomembna pozornost na morebitne dejavnike vpliva na odgovore učencev in učenk pri vključevanju rezultatov analiz podatkov v širši kontekst vzgoje in izobraževanja.

Zadnje obdobje je močno zaznamovala pandemija covid-19, ki je vsekakor dejavnik vpliva na dobrobit učencev in učenk, zato je pomembno razumevanje, da se v pričujoči analizi naslanjamo na podatke, ki so bili zbrani pred pandemijo. Nadaljnji krogi mednarodnih raziskav TIMSS, PIRLS in PISA, iz katerih bomo lahko poskušali zaznati učinke pandemije, v tem trenutku še niso dokončani, prve rezultate pa pričakujemo sredi leta 2023, in sicer z objavami novih rezultatov raziskave PIRLS, izvedene leta 2021, in konec leta 2023 z objavami novih rezultatov raziskave PISA, izvedene leta 2022. Učinki pandemije, prehoda na izobraževanje na daljavo in kasneje vračanja na delo v šoli na dobrobit otrok in mladostnikov terjajo posebno pozornost. Izvedene in v izvajanju so še druge aktivnosti zbiranj podatkov ter analiz teh učinkov, tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Izredne razmere in prehod na izobraževanje na daljavo v času pandemije ob siceršnjem predvidevanju, da ima pandemija predvsem negativne učinke, pa kljub temu ponujajo nove priložnosti za dodatno razumevanje koncepta in stanja dobrobiti učencev in učenk. Kot ministrstvo, pristojno za izobraževanje, še posebno pozornost namenjamo vlogi, ki jo imata pri tem šolsko okolje in narava vzgojno-izobraževalnega procesa. Pridobitev širokega vpogleda v stanje dobrobiti učencev in učenk v Sloveniji je torej pomembna za prepoznavanje in obravnavo prioritet v procesih zagotavljanja varnega in spodbudnega učnega okolja v slovenskem izobraževalnem prostoru. ■

Viri in literatura

Boljka, U., Nagode, M. in Narat, T. (2018). *IRSSV indeks blaginje otrok: vsebinski izzivi, metode in uporabnost*. Inštitut RS za socialno varstvo. <https://ibo.irssv.si/IRSSV-indeks-blaginje-otrok-publikacija.pdf>

Borgonovi, F. in Pál, J. (2016). *A Framework for the analysis of Student Well-Being in the PISA 2015 Study: Being 15 in 2015*. OECD Education Working Papers, št. 140, OECD Publishing, Pariz. <http://dx.doi.org/10.1787/5jlpszwghvvb-en>

Bradshaw, J., in Richardson, D. (2009). An Index of Child Well-Being in Europe. *Child Indicators Research*, 2(3), 319–351.

Magdič, S. in Štraus, M. (2022). *Dobrobit učencev in učenk v Sloveniji. Mednarodnoprimerjalna analiza socialne in psihične dobrobiti učencev in učenk na podlagi podatkov mednarodnih raziskav PIRLS, TIMSS in PISA*. Ministrstvo Republike Slovenije za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.

Moore, K. A., Theokas, C., Lippman, L., Bloch, M., Vandivere, S. in O'Hare, W. (2008). A Microdata Child Well-Being Index: Conceptualization, Creation, and Findings. *Child Indicators Research*, 1(1), 17–50.

OECD. (2014). *PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do; Student Performance in Mathematics, Reading and Science, zv. 1, popr. verz. Revised Edition*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264208780-en>

OECD. (2015). *How's Life? 2015: Measuring Well-Being*. OECD Publishing. https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life-2015_how_life-2015-en

OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. OECD Publishing. <https://dx.doi.org/10.1787/9789264273856-en>

OECD. 2019a. *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>

OECD. (2019b). *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd-78851-en>

OECD. (2021°). *Beyond Academic Learning: First Results from the Survey of Social and Emotional Skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>

OECD. (2021b). *Measuring What Matters for Child Well-being and Policies*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e82fded1-en>

Šterman Ivančič, K. (ur.). (2019). *Program mednarodne primerjave dosežkov učencev in učenk – PISA 2018: Nacionalno poročilo s primeri nalog iz branja*. Pedagoški inštitut. <https://www.pei.si/raziskovalna-dejavnost/mednarodne-raziskave/pisa/pisa-2018/>

UNICEF. (2013). *Child Well-Being in Rich Countries: A Comparative Overview. Innocenti Report Card 11*. Innocenti Research Centre. <https://www.unicef-irc.org/publications/683-child-well-being-in-rich-countries-a-comparative-overview.html>

United Nations. (b. l.). *Global Indicator Framework for the Sustainable Development Goals and Targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

Ostali uporabljeni viri in literatura

Helliwell, J. F., in Putnam, R. D. (2004). The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Studies*, 359(1449). 1435–1446.

IDB Analyzer (verzija 5.0.12.0). Programska oprema. 2022. IEA. <https://www.iea.nl/data-tools/tools>

von Davier, M. (2005). mdlm: Software for the General Diagnostic Model and for Estimating Mixtures of Multidimensional Discrete Latent Traits Models. Programska oprema. Educational Testing Service.